

Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği

Levent Şahin¹

Özet

Bu çalışmanın amacı ülkelerin karşı karşıya oldukları çocuk işçi sorununa dikkat çekmektir. Bugün Dünya’da yaklaşık 250 milyon çocuk, başta fakirlik olmak üzere, birçok sebeple uluslararası standartlara uymayan şartlarda çalıştırılmaktadır. Fiziksel ve ruhsal gelişimini henüz tamamlamamış olan çocukların çalıştırılması onların okuldan uzaklaştırılarak, niteliksiz işgücü olmalarına neden olduğu gibi sosyal korumadan mahrum enformel piyasaların hacmini de artırmaktadır. Okula devamlılığın sağlanabilmesi için halkın refah seviyesinin artırılması gerekmektedir. Bu nedenle de çocuk işçiliğın önlenmesi başlı başına bir amaçtır. Bu amaca ulaşıldığında ekonomik ve sosyal refaha da ulaşılabilecektir. Çünkü Dünya’da gelişmiş devletlerde çocuk işçilik oranı azalırken, gelişmemiş ülkelerde çocuk işçilik oranı halen yüksek boyutlardadır. Ayrıca bu çalışmada çocuk işçiliğın geçmişteki gelişimi ve günümüzdeki durumu istatistikî veriler yardımıyla incelenirken, betimleme yönteminden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk işçilik, Yoksulluk, Ekonomi, Ekonomik kalkınma

From Past to Present Child Labour

Abstract

The study has an aim what point out about problem of child labour of countries. Nowadays, there are about 250 million child labours in the World. The most important reason is poverty about the circumstance. The children work into national rights. But the children don’t work within international labour standarts. In addition, the children lose interest about school while work out of house. In other words, country has a lot of unqualified labours and informal markets. Governments should increase welfare level of country for solution problem that child labours.

Countries will have real welfare when problem about child labours is solved. Because developed countries have child labours less than undeveloped countries. Description method will used in the study while the situation of child’ labours in history and present day is dealt with statistical data.

Key Words: Child, Child labour, Poverty, Economy, Economic development

---

¹ Dr., Tunceli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sahinlvnt@gmail.com

GİRİŞ

Erken yaşlarda çocukların işgücü piyasasına girmeleri anlamına gelen çocuk işçi çalıştırılması sosyal bir problem olarak güncelliğini korumaktadır. Çocukların bir meslek öğrenmek ya da gelir elde etmek amacıyla iş hayatı içinde yer almaları çocukların psikolojik ve fiziksel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (Ertürk, 1994: 29).

Çocuk işçiliği hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Fakat gelişmiş ülkelerdeki çocukların çalışma şartları, gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi durumdadır. Gelişmiş ülkelerde eğitime önem verilmesi nedeniyle çocuk işçilik geç yaşta başlarken, gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçilik yaşı düşmektedir (Karataş,1993: 85). Bunların yanında ailelerin iktisadi durumları, eğitim düzeyleri çocukların iş hayatına girip girmemesinde önemli bir faktördür. Sosyo-ekonomik durumu iyi olmayan bir ailede çocukların eğitime önem verilmemekte, çocukların aile bütçesine katkı sağlamaları için çocukların fiziksel, ruhsal durumlarına uygun olup olmadıklarına bakılmaksızın çocuklar farklı işlerde çalıştırılmaktadırlar (İlik, 1994: 4). Ayrıca çocuklar, gelişim evrelerinde çevrelerinde kendilerine iyi örnek olabilecek nitelikte kişilik özelliklerine sahip olan yetişkinlerle genelde etkileşim halinde bulunamamaları nedeniyle, kimlik kazanma bakımından kritik bir önem arz eden bu dönemde, işyerlerinde karşılaştıkları ve kendilerince normal gördükleri bazı olumsuz kişilik özelliklerini benimseyebilmektedirler (Senemoğlu, 1996: 30-35). Ayrıca yetişkin kişiler için tasarlanmış işlerin çocuklar tarafından yapılması çocukların gelişimini olumlu yönde etkilememektedir. Çocuklar fiziksel yönden yeterince gelişmemeleri nedeniyle işle ilgili hastalık ve zararlardan yetişkinlere kıyasla daha fazla etkilenmektedirler. Tehlikeli işlerde çalışan çocukların karşılaştığı riskler sadece hastalık, yaralanmadan ibaret değildir. Bu çocuklar, yetişkin dönemlerinde daha az tehlikeli işlerde çalışmalarına imkân tanıyacak olan eğitimden de yoksun kalmaktadırlar.

ÇOCUK VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ KAVRAMI

Çocuk, yetişkin dünyasına bağımsız bir şekilde entegre olana kadar, fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimleri açısından yetişkin korumasına ihtiyacı olan birey olarak tanımlanmaktadır (Rodgers ve Standing, 1981: 160). Başka bir tanıma göre çocuk, gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış reşit sayılmayan

küçük vatandaş olarak tanımlanmaktadır (Yörükoğlu, 2000: 13). Diğer bir tanımda ise çocuk, doğumdan başlayarak ergenliğe kadar ki dönemde bulunan kişidir (Akyüz, 2000: 66).

Çocuk, Türk hukuk sistemine göre hak ehliyetine sahip kişi anlamına gelmektedir. Ancak henüz zihinsel ve fiziksel açıdan gelişimini tamamlamadığı varsayıldığı için kural olarak on sekiz yaşına kadar çocuğu korumak gerekliliği; çocuğun toplumsal yaşama zarar görmeden veya en az zararlarla girebilmesi için bir süreç olarak kabul edilmiştir. Bu süreç içinde yaşayacağı yerler, karşılaşabileceği durumlar için özel hükümler getirilmiştir (Usta, 1995: 86).

Ennew, Myers ve Plateau'a (2005: 27) göre çocuk işçiliği kavramının içinde şu bileşenler mevcuttur Ücretli istihdam, çocuk emeğini sömüren çalışma, ulusal ve uluslararası standartları ve kanunları ihlal eden çalışma, çocuklara zarar veren çalışma, ücretli işler, Çocukların ekonomik katılımı, Çocukların tam zamanlı çalışması,okula devamı engelleyen çalışmalar.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Geleneksel Bakış Açısı

Özellikle tarım toplumlarına özgü bir düşünce tarzı ve erken sanayileşme evresine has sosyo-kültürel bakış açısı çocuk işçiliğini olağan karşılamakta, hatta bazen bir ihtiyaç olarak görmektedir. Kırsal bölgelerde çocuk, aile işçisi olarak ücretsiz çalışmakta, yetişkin rolünü çok küçük yaşlarda üstlenmekte, toplum da bu ortamı olağan görmektedir (Şişman, 2004:5). Çocuğun aileye iktisadi katkısını olağan gören anne ve baba, çocuğun küçük yaşta iş hayatına girmesinin duygusal, toplumsal, fiziksel, kişilik gelişimi üzerinde negatif etkileri olduğunun bilincinde değildir (Köksal, 1992: 20). Bu geleneksel kültürün, kırsaldan şehre göç sonrasında kentsel alanda da devam ettiğini, çocuğun tarlada veya evde, aile işçisi olarak ücretsiz çalıştırılmasıyla, herhangi bir işyerinde ücret karşılığı çalıştırılması arasında hiç bir fark olmadığı düşünülmekte, hatta iş hayatında ücretli olarak yer almanın aile bütçesine katkı sağladığı düşünülerek, çocuğun çalıştırılması desteklenmektedir (Bulut, 1996: 58).

Eğitim Masraflarının Karşılanmasıyla İlgili Nedenler

Eğitim, toplum içinde insanlara eşit bir yer kazanmaları için gerekli bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırarak, kişilerin kendilerini çağın gerekleri doğrultusunda geliştirmeleri için imkânlar sunmaktadır (UNICEF,

2006: 22). Eğitim çocuğun kişiliğinin ve yeteneklerinin geliştirilmesinde en önemli araç olarak kabul edilmektedir (Murnane, 1994: 296).

İşverenlerin Çocuk İşgücüne Olan Talebi

Günümüzde birçok işveren, rekabet gücünü artırmak, maliyetlerini düşürmek için çocuk çalıştırdığını belirtmekte ve çocuk emeğinin sömürülmesini, var olan toplumsal düzenin doğal sonucu olarak görmektedir (UNICEF, 1997: 27). Bununla birlikte küreselleşen iktisadi yapı özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerinde çocuk işçi sayısının artmasına yol açmıştır. İşgücü maliyetinin daha düşük olduğu Hindistan, Çin, Pakistan gibi ülkelere yönelen uluslararası sermaye için çocuklar vazgeçilmez işgücü kaynağı olarak kabul edilmektedirler. Uzakdoğu ülkeleri üretim süreçlerinde yaygın olarak kullandıkları çocuk işçiler nedeniyle, gelişmiş batı ülkeleriyle kolaylıkla rekabet edebilmektedirler (Baştaymaz, 1994: 84-85).

İşverenler yerel, ulusal, uluslararası rekabet ortamında ve kişisel veya toplu çıkarlarını korumak için, düşük nitelikli ve ücretli, geçici, yasadışı ve tehlikeli iş sunumu için geçimini sağlama zorunluluğunda olan, iş ve gelir istemi içerisinde bulunan çocukları, en az eğitim gerektiren niteliksiz işlerin niteliksiz işgücü kaynağı olmaları, ucuz işgücü olmaları, esnek işgücü özelliğine sahip olmaları, işe alınıp, işten atılmayı; saatlik, günlük, haftalık, aylık, mevsimlik çalışmayı, ücretsiz fazla çalışmayı, boğaz tokluğuna çalışmayı meslek öğrenmenin doğal gereği olarak görüp, kabullenmeleri, uysal olmaları; korunmasız, güvencesiz, yalıtılmış ve örgütsüz olmaları, iş konusunda başkaldırmamaları nedeniyle tercih etmektedirler (Derrien, 1994: 100-101).

Az-gelişmişlik ve Yoksulluk

Ailenin yeterli ve düzenli gelirinin olmaması, aile bireylerinin eğitim ve iş durumu, hane büyüklüğü ile bu konulardaki eksiklikleri giderecek bir sistemin olmayışı ya da var olsa bile tam olarak işlemeyişi nedeniyle ailelerin çocuklarını çalıştırmalarına yol açmaktadır. Yoksul ailelerde çocuğun çalışması veya evde kardeşleriyle ilgilenmesi ya da bazı ev işlerini yapması aile bütçesine katkı olarak kabul edilmektedir. Fakat bu yaşananlar sırasında çocuğun eğitiminden yoksun kalması ve iş hayatında karşılaşabileceği olumsuzluklar düşünülmemektedir. Ailelerin yeterli gelire sahip olmamaları, ekonomik zorluklar, ailelerin çocuklarını okuldan alarak iş yaşamına sokmalarına yol açmaktadır (ÇSGB, 2006: 20).

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN GEÇMİŞİ

Tarihsel süreç incelendiğinde, çocukların çalıştırılmasının çok eskilere dayandığı; hatta tarihin her döneminde üretim faktörlerinden biri olarak çocukların çalışma hayatında yer aldığı görülmektedir. Tarihi belgeler incelendiğinde görülecektir ki, çocuklar daima çalışmışlardır. İnsanlık tarihinin ilk yılları boyunca kabilelerin çocukları; avlanma, balık tutma ve hayvanları kapanla yakalama uğraşlarında bulunmuşlardır. Sonraları kabileler ailelere ayrıldığında; çocuklar ormanlarda, tarlalarda, ürünlere ve hayvanlara bakılmasında aile büyükleriyle birlikte çalışmışlardır (Erbay, 2008: 30). İnsanlık tarihinin dönüm noktası olarak kabul edilen Sanayi Devriminden önce de çocuklar çalışmaktaydılar. Sanayileşme, sanılanın aksine, çalışan çocuk sayısında önemli artışlara neden olmamıştır (Cunningham ve Viazzo: 1996). Kırsal bölgede tarımla geçimlerini sağlayan aileler ya da kentlerin çevresinde faaliyet gösteren küçük işletme sahipleri sanayi kapitalizmi karşısında varlıklarını koruyamayarak dağılmışlardır. Buralarda çalışan insanlarda fabrikalara işçi olarak başvurmuşlardır. Bu iş başvurusunda bulunanların büyük bir bölümünü ise çocuklar oluşturmuştur. Bu aşamadan sonra da çocuk çalışması, çocuk işçiliğine dönüşmüştür (Duyar ve Özener, 2003: 12).

Sanayi Devrimi ve Çocuk İşçilik

Büyük sosyal değişimlere neden olan Sanayi Devrimi yeni örgütlenme ve üretim biçimi ile makine çağında fabrika düzenlerine yol açmıştır. Yaşanan sosyal değişimler ve gelişmeler işçi sınıfını oluşturmuştur. Yeni çalışma koşulları olgusu içinde ortaya çıkan durum; kentlerin hızla insanlarla dolup taşmasına, insanlık onuruna yakışmayan çalışma şartlarına; kadın, çocuk ve erkek işçilerin zor, ağır ve insanı hızla yıpratıcı ortamlarda çalışmalarına neden olmuştur (Talas, 1981: 60).

İşverenler arasında yaşanan rekabet, işçiler arasında ücretleri düşürerek üretim maliyetlerinin azalmasını sağlamış, işçiler arasındaki iş bulma rekabeti ise işçileri işsiz kalmaktansa yoksulluk ücreti karşılığında çalışmaya mahkûm etmiştir (Gülmez, 1985: 72). Örneğin, 1846 yılında Belçika'nın Wallonia kömür ocaklarında on- on iki yaşlarında yaklaşık on bin çocuk çalıştırılmıştır. Yine aynı dönemde tuğla imalathanelerinde çalışan çocuklar yağmur ve rüzgârdan korunaksız barakalarda barındırılmışlardır. Keten ve pamuk imalathanelerinde yaklaşık 40 C sıcaklıkta çamur içinde, çıplak ayakla çalışan çocukların elleri ve ayaklarının kısa süre sonra kangren olduğu görülmüştür. Kibrit

imalathanelerinde çalışan ve yaşları beşe kadar inebilen çocukların, maruz kaldıkları fosfor nedeniyle kemik gelişimlerinin olumsuz etkilendiği bilinen bir gerçektir (De Herdt, 1996: 23-39). Sanayi Devrimi ile birlikte yaşam ve çalışma şartlarının gittikçe kötüleşmesi, işçilerin toplu tepkilerine neden olmuştur. Bu sebeple de işçiler daha kısa çalışma süreleri içinde, daha yüksek ücret talebinde bulunmuşlardır. Ayrıca çocukların çok küçük yaşlardan itibaren çalıştırılmalarının nesiller üzerindeki olumsuz etkileri çocuk işçiliği alanında bir takım düzenlemelerin yapılarak, önlemlerin alınmasını sağlamıştır. Çocukların çalıştırılmasına yönelik ilk sosyal politika önlemi 1779 yılında İsviçre'nin Zürih Kanton'unda alınmıştır. Bu düzenleme ile çocukların zorunlu öğrenimlerinden önce, tekstil atölyelerinde çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Bununla birlikte on üç-on dokuz yaşlarındaki çocukların; ancak ebeveynleri ve komşuları yanında, dinsel otoritenin denetimi altında çalıştırılabilecekleri kararlaştırılmıştır (Karataş, 1993: 89).

İngiliz Parlamentosu'nda kabul edilerek, dönemin en etkili yasası, 1802 tarihli "Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa"dır. Bu yasaya göre, çıraklar geceli gündüzlü işverenin yanında kalırlarsa; işveren, kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı yatakhaneler kurmakla yükümlü tutulmakta, çocukların günlük çalışma saatleri, 12 saat olarak belirlenmekte, çocukların okuma yazma öğrenmeleri için okula devamlılıkları sağlanmakta, çocuklara yılda bir kat giysi verilmekte, çocukların gece çalışmaları yasaklanmaktadır (Talas: 1981: 266).

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Türkiye'de Çocuk İşçiliği

Sanayi Devrimi ile Dünya'da yaşanan büyük çaplı toplumsal değişim, Osmanlı Devleti'nde de etkili olmuştur. Bunun göstergesi olarak da, ahilik sistemi ve devamı niteliğinde olan lonca sistemi zayıflamaya başlamıştır. Sanayileşme çabalarının bir sonucu olan işgücü ihtiyacı ile aynı döneme denk gelen Birinci Dünya Savaşı neticesinde yaşanan erkek işgücü azalması sonucunda, kadın ve çocukların fabrikalarda istihdamlarında artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde çalışma süresinin on altı saate ulaştığı; ancak bu kadar fazla çalışmaya karşın ücretlerin çok düşük olduğu, İstanbul'da bez, kibrit fabrikalarında çalışan çocukların tüm çalışanların yarısına ulaştığı bilinmektedir (Gülmez, 1985). Hatta devlet fabrikalarında imparatorluğun farklı şehirlerinden getirilen yüzlerce çocuğun çalıştırıldığı gizlenemez bir gerçektir (Quataert, 1999: 62-63). 1913-1915 yılları arasında gerçekleştirilen işçi sayımında on beş

bin sanayi işçisinin %10'unun çocuk ve kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu %10'luk oran 1927 yılında %35'e yükselmiştir (Balamir, 1982: 99-117). Osmanlı İmparatorluğu içinde işçi örgütlerinin ilk taleplerinin çalışma şartlarının ve işçi ücretlerinin iyileştirilmesine yönelik olduğu, 1908-1915 yılları arasında yapılan grevlerde günlük çalışma saatlerinin azaltılması, çocukların ve kadınların sanayide çalıştırılmasının engellenmesi gibi taleplerin, diğer talepler içinde ilk sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir (Duyar ve Özener, 2003: 25).

Çocuk işçiliği ile alakalı ilk yasal düzenlemeler içinde sayılan ve bununla birlikte ilk sınırlı kapsamlı iş kanunu olarak bilinen 1921 tarih ve 151 sayılı "Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Muteallik Kanunu"nda işveren-işçi ilişkileri düzenlenmiştir. Bu kanunla zorla çalıştırılma yasaklanmış, günlük çalışma süresi sekiz saat olarak belirlenmiş, on sekiz yaşının altındakilerin maden ocaklarında çalıştırılması yasaklanmıştır (Fişek ve diğ., 1997: 11). Ayrıca 1923 yılında İzmir'de düzenlenen İktisat Kongresi'nde on dört-on sekiz yaşları arasındaki çocukların günde iki saat eğitim görmelerinin işverenler tarafından güvence altına alınması kararlaştırılarak, çocukların günde altı saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmıştır (Ökçün, 1981: 431). İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Türkiye'de çalışma şartları kötüleşmiş, çocuk işçiliğinde artışlar yaşanmıştır. 1940 yılında çıkartılan Milli Koruma Kanunu ile iş hayatına sert kurallar getirilmiştir. Çocukları ve kadınları koruyan yasalar görmezden gelinerek, günlük çalışma süresi sekiz saatten on bir saate çıkarılmıştır. Ayrıca çocuklar ve kadınlar da bu süreye tabi tutulmuşlardır (Duyar ve Özener, 2003: 26-28). Sanayileşme ve bununla bağlantılı olarak yaşanan kırsaldan şehre göç, kısa sürede ülkenin işgücü yapısını değiştirmiştir. Yani ülkede tarım işçilerinin sayısı azalırken, sanayi işçilerinin sayısında artış yaşanmıştır. Bu nedenle de tarımsal üretimin oranı giderek azalırken, sanayi ürünlerinin oranında belirgin bir artış yaşanmıştır.

Sanayileşmeyle birlikte yaşanan kırsaldan şehre göç süreci şehirleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ile şehirleşme arasındaki kültürel dengenin sağlanmayışı anlamına gelen "Sanayileşmesiz kentleşme" olarak belirtilen sürecin bir sonucu olarak da gecekondu mahalleleri meydana gelmiştir (Türkdoğan, 1974: 1).

Bölgesel geri kalmışlık sonucunda meydana gelen iç göç, hızlı nüfus artışı, bireylerin gelirlerini yükseltme çabası, şehirleşme, bürokratik engeller, istihdam vergilerinin yüksek oluşu, işsizlik gibi sebeplerle enformel sektörlerin sayısı artmıştır (Algan, 2004). Bununla birlikte günümüzde yapılan

araştırmalara göre, çocuk işçiler büyük oranda küçük işletmelerde ve enformel sektörde istihdam edilmektedirler (ILO, 1996: 5). Türkiye’de çok sayıda çocuk ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla çok erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaktadır (Başyatmaz, 1994: 37; Kahramanoğlu, 1996: 56). 2006 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye’de kentlerde 456.000, kırsal kesimde ise 500.000 çocuk işçi bulunmaktadır.

Tablo 1. Türkiye’de Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı

Sektörler	Tarım	Sanayi	Ticaret	Hizmet
Erkek	203.000	239.000	175.000	67.000
Kız	189.000	83.000	30.000	22.000
Toplam	392.000	322.000	205.000	89.000

Kaynak: TÜİK-2006

Tablo 1’de de görüldüğü gibi bütün sektörlerde en fazla erkek çocuklar çalıştırılmaktadır. Çocuk daha çok tarım ve sanayi sektörlerinde istihdam edilmektedirler. Çocuk en az hizmet sektöründe istihdam edilmektedir.

Tablo 2. Türkiye’de Çalışan Çocukların Ücret Açısından Dağılımı

Ücret Durumları	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi hesabına veya İşveren	Ücretsiz Aile İşçisi
Erkek	350.000	20.000	262.000
Kız	163.000	6.000	257.000
Toplam	513.000	26.000	519.000

Kaynak: TÜİK-2006

Tablo 2’de de görüldüğü gibi çocuklar daha çok ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadırlar. Bununla birlikte 513 bin çocuk ise ücretli veya yevmiyeli olarak istihdam edilmektedir.

Dünyada Çocuk İşçiliği

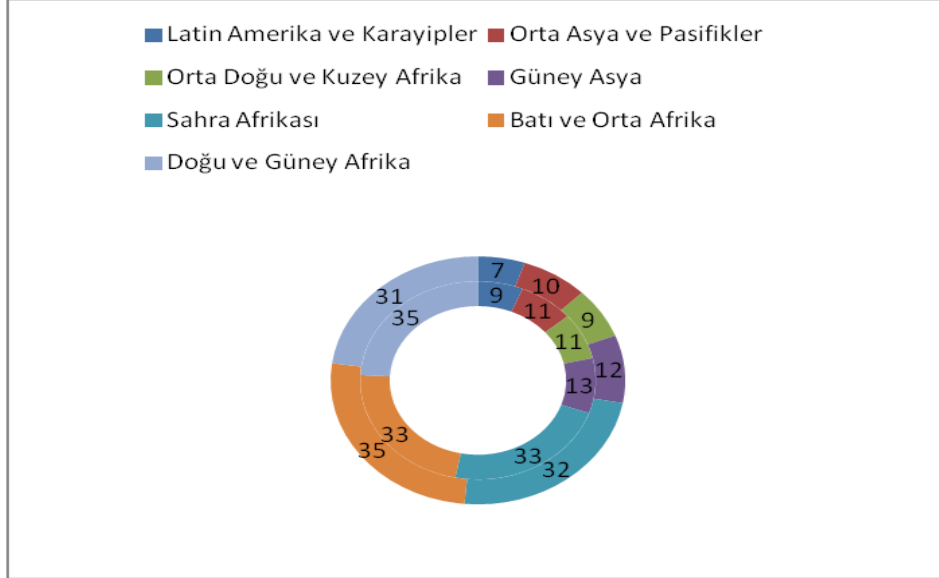
Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)’na göre günümüzde Dünya’da 250 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Bu çocuklar düşük eğitim, sağlık ve hayat standartlarına sahiptirler. Çocuklar çok kötü şartlarda, uzun saatler çalışmaktadırlar. Çalışmaları karşılığında da çok düşük ücretler almaktadırlar. Çocuklar hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde çalıştırılmaktadırlar (BBC,1998). Yaklaşık bir milyon çocuk seks ticaretinde

kullanılmaktadır. Üç yüz bin çocuk ise asker olarak otuz ülkede çalıştırılmaktadırlar. Dünya’da genelde on altı yaşından küçük kız çocukları çalıştırılmaktadır. Dünya’daki çocukların %17’si çalıştırılmaktadırlar (AIF, 2010).

Bazı ülkelerdeki çocuk işçiliğini incelediğimiz zaman karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Afganistan’da çocuklar yedi-sekiz yaşlarında çalışmaya başlamaktadırlar. Çalışan çocukların yüzde sekseni ise dokuz yaşındadır. Afganistan’da çocukların sadece yüzde on beşi okula devam etmektedir. Çocukların çalıştırılmalarının ana sebebi ise aile bütçesine katkıda bulunmaktır. Afganistan’da kız çocukları babalarının ya da erkek kardeşlerinin yanında çalışmaktadırlar. Çocuklar bir haftada yetmiş saatten fazla çalışmaktadırlar. Çocukların aldıkları günlük ücretleri 3.57-5.82\$ arasında değişmektedir (Berger, 2012). Gelişmekte olan ülkelerden bir diğeri olan Bolivya’da çalıştırılan çocuk işçilerin sayısı da fazladır. Bolivya’da çocuklar özellikle maden sektöründe çalıştırılmaktadırlar. 2005 rakamlarına göre Bolivya’da gümüş ve altın madenlerinde yaklaşık yedi bin çocuk çalıştırılmaktadır. Bolivya’da yoksul aileler çocuklarının madenlerde çalıştırılmalarına izin vermektedirler. Böylece çocuklar okul masraflarını da çıkarmaktadırlar (UNICEF, 2011). Dünya’nın en gelişmiş ülkelerinden olan Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) çocukların çalıştırılmasına 1800’lü yıllarda başlanmıştır. Bu yıllarda çocuklar daha çok tarım işlerinde çalıştırılıyorlardı. 1800’lü yılların ortalarında çocukların değeri işverenler tarafından daha da anlaşılmıştır. Çünkü çocuklar, daha düşük ücretler karşılığında, daha fazla çalıştırılıyorlardı. Çalışan çocukların yaşları yedi ile on iki arasında değişiyordu. Bu dönemde erkek çocuklara ücret olarak elli beş ABD doları verilirken, kız çocuklara ise yirmi iki ABD doları veriliyordu (Whaples, 2010).

Grafik 1’de görüldüğü gibi Dünya’da en fazla çocuk işçi Afrika kıtasında bulunmaktadır. Özellikle Sahra Afrika’sı ile birlikte Doğu ve Orta Afrika’da çocuk işçiler yoğun bir şekilde istihdam edilmektedirler. Çocuk istihdamında Afrika kıtasını, Güney Asya izlemektedir. Ayrıca toplam çocuk istihdamı içinde en fazla erkek çocuklar istihdam edilmektedir.

Grafik 1: Gelişmekte olan ülkelerdeki 5-14 yaş arasındaki çocuk işgücünün görünümü(Yüzdeleri Dağılımı/UNICEF/2011).

ABD’de çocukların çalışma şartlarını düzenleyen ilk yasa Massachusetts Law adıyla 1837 yılında çıkarılmıştır. Bu yasa on beş yaşının altındaki çocukların çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Çocuklar bir yıl içinde en az üç ay okula devam edeceklerdi. 1900 yılında yirmi dört eyalette en düşük çalışma yaşı olarak, on dört yaşı belirlenmiştir. 1916 yılında çıkarılan The Keating-Owen Act yasası ile on altı yaşından küçüklerin maden işlerinde çalıştırılmaları yasaklanmıştır. 1924 yılında çocuk işçi çalıştırılması yasaklanmıştır. Fakat ABD’nin tamamında etkili bir şekilde uygulanamamıştır. Teknoloji geliştikçe çocuk işçi oranı da düşmüştür (Whaples, 2010).

Günümüzde ise ABD’de çocuklar daha çok çocuk bakıcılığı ve nakliyat işlerinde çalıştırılmaktadırlar. Çocuk işçilerin %43’ü serbest çalışmaktadır. %24’ü ise bir iş yerine bağlı olarak çalışmaktadırlar. On beş yaş ve üzerindeki çocuklar arasında bir iş yerine bağlı olarak çalışma eğilimi daha fazladır. Bu oran %56’dır. Çocuklarını çalıştıran aileler yoksul ve az çalışacak yetiştiklerine sahip olan ailelerdir. Çocuklar araba tamir atölyelerinde, hayvan çiftliklerinde, bahçecilik işlerinde, çocuk bakıcılığı, ev temizliği işlerinde, kasiyer olarak, kapıcılık işlerinde ve restoranlarda çalışmaktadırlar (BLS, 2000). İngiltere’de ise çocuk işçilik durumu şu şekildedir. On sekizinci yüzyılın sonlarında, on dokuzuncu yüzyılın başlarında İngiltere’de sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Bu

nedenle de İngiltere çocuk işçiliğinin görüldüğü ilk ülkedir. Sanayi devriminden önce fakir ailelerin çocukları kırsal bölgelerde çalıştırılıyorlardı. Daha sonra çocuklar dokuma tezgâhlarında çalıştırılmaya başlanmıştır. Böylece çocukların aile ekonomisine katkı sağlamaları amaçlanmıştır (Tilly ve Scott,1978: 12). Ayrıca bu dönemde çocuklar çiftliklerde hayvancılık ve tarım ile ilgili işlerde de çalıştırılıyorlardı. Örneğin bu dönemde erkek çocuklar sığır ve koyunların meralarda otlatılması ile ilgilenirken, kız çocuklar ise tavukların bakımından ve sığırlardan süt sağımından sorumluydular. Yine bu dönemde bazı çocuklara çalışmaları karşılığında ücret verilmek yerine, bazı işletmelerde ticaretin nasıl yapılacağı ile ilgili eğitici bilgiler verilmiştir. Bu eğitimlerin sonunda başarılı olan ve yirmi bir yaşına ulaşanlar, tüccar olarak görevlendirilmişlerdir. İngiltere’de çocukların korunmasına yönelik ilk yasa 1788 yılında çıkarılmıştır. Bu yasa ile çocukların çalışma şartlarının düzeltilmesi amaçlanmıştır. Çünkü bu dönemde on iki yaşındaki kız çocukları düşük ücret karşılığında, evlerde temizlik, mutfak işleri, çocuk bakımı, alış-veriş gibi işlerde çalıştırılıyorlardı. Bu çocukların çalışmalarının tek gayesi, aile bütçelerine katkıda bulunmaktı. Bu dönemde çocuklar fabrikalarda ve tarım arazilerinde ağır çalışma şartları altında, düşük ücret karşılığında, bir problem yaşandığı takdirde ağır ceza uygulamaları ile çalıştırılıyorlardı. 1800’lü yıllarda fabrika işçilerinin yaklaşık %80-90’ı çocuklardan oluşuyordu (Collier, 1964). Yine bu dönemde beş-altı yaşındaki çocuklar kötü çalışma ve barınma şartları altında günde dört şilin karşılığında, haftada altı gün çalıştırılıyorlardı. Dönemin fabrika sahiplerine göre rekabetin artırılabilmesi için çocukların çalıştırılmaları şarttı. Yine dönemin işverenlerine göre bu çocuklar çalışarak ailelerine ve ülke ekonomisine katkıda bulunuyorlardı. 1833 yılında çocuk işçileri yasası çıkarıldı. Bu yasa ile çocukların ve kadınların günlük çalışma süreleri on saat olarak belirlenmiştir (Tuttle, 2010). Günümüzde de İngiliz iş çevresi yatırımda buldukları ülkelerde çocuk işçilerin kullanılmasını teşvik etmektedirler. Bu ülkeler arasında Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Brezilya, Nepal, Tayland, El Salvador, Tanzanya ve Kosta Rika gibi ülkeleri saymak mümkündür (BBC, 1998).

Dünya’nın en hızlı ekonomik büyüme oranına sahip olan Çin’de ise mevcut işgücünün %11,6’sı çocuklardan oluşmaktadır. Çin’de on altı yaşının altındakilerin çalıştırılmaları yasaktır. Fakat Çin’in kıyı bölgelerinde ve güney bölgelerinde fakirliğin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde çocuk işçilik yaygındır. Çocuklar oyuncak üretimi, gıda üretimi, tekstil gibi sektörlerde

çalıştırılmaktadırlar. Çocukların tercih edilmelerinin nedeni ise küçük elleri ve iyi gören gözleri ile yetişkinlere göre daha verimli olmalarıdır. Çinli aileler eğitim masrafları yüksek olduğu için çocuklarını okula göndermek yerine, çalıştırmayı tercih etmektedirler. Eğitim masraflarının yüksek olması, çocukların çalıştırılmasındaki en önemli faktörlerden biridir. Küçük yaşta çocukları çalıştırdıkları yerlerde ciddi yaralanmalar ve ölümlerle karşılaşmaktadır. Ayrıca çocuklar bu çalışmalarını sırasında da psikolojik problemler yaşamaktadırlar. Çin'de tekstil fabrikalarında çocuklar on altı saat çalışmaktadırlar. İş tezgâhlarının altında da uyumaktadırlar. Çalışma alanları da genelde iki yüz metre karedir. Çin'de çocuk işçi çalıştırılan bir iş yerine, her bir işçi başına 5000 Yuan para cezası verilmektedir (BBC, 1998).

Bütün Dünya'da olduğu gibi Hindistan'da çocuk işçiliği önemli sorunların başında gelmektedir. Yoksul ailelerin çocukları, iyi olmayan çalışma şartlarında, düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadırlar. Hindistan'da da çocuk işçiliğinin temel nedeni yoksulluktur. Çünkü çocuklar, yoksul aileler için bir gelir kapısıdır. Hindistan'da yapılan araştırmalara göre çocukların aile bütçesine katkısı %30-37 düzeyindedir. Çocuklar yerel bölgelerde tarım arazilerinde çalıştırılmaktadırlar. Yalnız Hindistan'da çocuklara ücret vermek yerine, ailelerine borç başka bir ifade ile kredi verilmektedir. Bu nedenle de aileler çocukları süreklilik arz eden bir şekilde çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca söz konusu borç verme ya da kredi sistemi resmi ya da yazılı bir belgeye dayanmamaktadır. Bununla birlikte kırsal kesimden şehirlere göçler arttıkça da çocuk işçilik oranı artmaktadır. Son yıllarda Hindistan'da özellikle düşük teknoloji gerektiren sektörlerde muazzam bir büyüme yaşanmıştır. Bu nedenle bu sektörler rekabet güçlerini koruyabilmek için düşük ücret karşılığında çocukları çalıştırmaktadırlar. Hindistan'da çocuk işçilerle ilgili en son yasa 1986 yılında çıkarılmıştır. Bu yasa göre on dört yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaktır (AIF, 2010).

Sonuç ve Öneriler

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tahminlerine göre gelişmekte olan ülkelerde beş ile on dört yaşları arasında çalışan çocuk sayısı 250 milyondan fazladır. Toplumların geleceği olan bu çocuklar, erken yaşlarda iş hayatının tehlikeli şartlarıyla yüzleşmektedirler. Çocuğun çalışması çoğu zaman eğitimden yoksun kalmasına, ruhsal ve fiziksel gelişiminin olumsuz

etkilenmesine neden olmaktadır (Şişman, 2004 :1). Bu nedenle de ülkeler her açıdan gelişimini tamamlayamamış toplumlara dönüşmektedirler.

Çocukların iş hayatı içinde yer almalarının birçok farklı nedeni bulunmaktadır. Bunlar içinde en önemli nedenler yoksulluk, eğitim masraflarının yüksek olması ve bazı ailelerin eğitimi gereksiz görerek, çocuklarının erken yaşlarda çalışma hayatına atılmalarının tercih etmeleridir. Bu nedenle çocuk işçiliğini önlemek için yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yetişkin erkeklerin aldıkları ücretler artırılmalı, sosyal güvenlik sistemleri kurulmalı, var olanlar da daha işlevsel hale getirilmelidirler. Böylece diğer aile üyelerinin çalışma yaşamında yer almalarına gerek kalmayacaktır. Başka bir ifadeyle ailelerin, çocuğun aile bütçesine yapacağı ekonomik katkıya bağımlılığı azalacaktır.
- Çocuk emeğinin kullanımını önlemek için hazırlanan mevzuatlardaki cezai yaptırımlar daha da arttırılmalıdır. Örneğin idari para cezaları arttırılmalıdır. Gerekirse çocuğunu küçük yaşta çalıştıran ebeveynlere hapis cezası da uygulanmalıdır.
- Çocukların zorunlu eğitim süreleri arttırılmalıdır. Böylece çocuklar işgücü piyasalarından uzak tutulacaklardır. Sonuçta da çocuk işçilik oranları düşecektir.
- Araştırma ve geliştirme çalışmaları hükümetler tarafından desteklenmelidir. Yeni teknoloji ürünlerinin işletmeler tarafından kullanımı vergi indirimi gibi yöntemlerle teşvik edilmelidir. Eğer yeni teknoloji ürünü makine ya da araçların kullanımı artarsa, niteliksiz işgücü olarak değerlendirilen çocuklar tarafından yapılan işler, makineler aracılığıyla yapılmaya başlanacaktır. Böylece çocuklar yeni teknolojiyi kullanabilecek fiziki ve zihinsel yeterliliğe sahip olmadıkları için çalışma yaşamından uzaklaşmış olacaklardır.

KAYNAKLAR

- Akyüz, E. (2000), Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Algan, N. (2004), Türkiye’de Kayıtdışı Sektör: Boyutları, Etkileri ve Kayıtdışı Sektörü Küçültme Konusunda Öneriler.

- http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=102_8&id=58(01.04.2012).
- Azad India Foundation (AIF), (2010), Child Labour in India. <http://www.azadindia.org/social-issues/child-labour-in-india.html>(01.03.2012).
- Balamir, A. (1982), "Türkiye'de İmalat Sanayinde Çocuk İşgücü", Nüfusbilim Dergisi, S. 4, s. 99-107.
- BAŞTAYMAZ, Tahir (1994), Formel ve Enformel Sektörlerde Çalışan Çocuklar ve Sanayiye Etkileri, Türkiye'de Çocuk İşgücü, Ankara: TİSK Yayını.
- Berger, H. (2011), Child & bonded labour in Afghanistan's brick kilns. New Survey highlights obstacles to ending practice. http://www.ilo.org/asia/info/public/pr/WCMS_172721/lang-en/index.htm(06.03.2012).
- British Broadcasting Corporation (BBC), (1998), The facts about Child Labour. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/85472.stm>(03.04.2012).
- Bulut, I. (1996), Çocuk Çalıştırmasının Psiko-Sosyal Boyutları ve Sonuçları, Kahramanoğlu Ertan (Ed.), Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Friedrich-Naumann Vakfı Ortak Yayını.
- Bureau of Labor Statistics (BLS), (2000), A detailed look at employment of youths aged 12 to 15. <http://www.bls.gov/opub/rylf/pdf/chapter3.pdf> (15.03.2012).
- Collier, F. (1964), The Family Economy of the Working Classes in the Cotton Industry 1784-1833, Manchester: Manchester University Press.
- Cunningham, Hugh, P. Viazzo (2000), Some issues in the historical study of Child Labour, Child Labour in historical perspective 1800-1985. http://www.unicef.org/publications/pdf/hisper_childlabour.pdf(15.04.2012).
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), (2006), Çocuk İşçiliğine Hayır Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını.
- De Herdt, R. (1996), Child Labour in Belgium, 1800-1914, Child Labour in Historical Perspective, 1800-1895: Case Studies from Europe, Japan and Colombia (Cunningham H., Viazzo P.P., ed.) UNICEF International Child Development Centre, Istituto Degli Innocenti.

- Derrien, J.M. (1994), Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi Eğitim Kılavuzu, (Çev: Haluk Başçıl, Bülent Piyal), Ankara: ILO Yayınları.
- Duyar, İ., Özener, B. (2003), Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ennew, Judith, W. Myers, D. Plateau (2005), Defining Child Labour as if Human Rights Really Matter, Child Labour and Human Rights. London: Lynne Rienner Press.
- Erbay, E. (2008), Çocuk İşçi Olmak –Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bakış, Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Ertürk, Y. (1994), Patterns of Child Labour in Rural Turkey, Ankara: ILO Yayınları.
- Fişek, G., Ş. Özşuca, M. Şuğle (1997), Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996, Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Gülmez, M. (1985), Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları(1839-1919), İstanbul: İletişim Yayınları.
- International Labour Organization (ILO), (1996), Child Labour: What is To Be Done? Document for Discussion at the Informal Tripartite Meeting at the Ministerial Level, Geneva: International Labour Office Press.
- İlik, B., Türkmen, Z. (1994), Çocuk İşçiliğinin Temel Nedenlerinden Birisi Olan İç Göç Araştırma Projesi Dokümanı, Ankara: ILO Yayınları.
- Kahramanoğlu, E. (1996), Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı Yayını.
- Karataş, K. (1993), "Çocuk İşgücü Sorunu. Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, S.1-2-3, s. 85-102.
- Köksal, A. (1992), Çıracılık Eğitim Merkezine Devam Eden ve Etmeyen 15-18 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Murnane, R. (1994), Education and Well-Being of the Next Generation, Confronting Poverty, Prescriptions for Change, (ed. Dangizer, S., Sandefur, G., Weinberg, D.) Library Congress Cataloging Publication Data, USA: Harvard College Press.

- Ökçün, G. (1981), Türkiye İktisat Kongresi, 100. Yıl Doğum Yılına Atatürk'e Armağan Dizisi, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayını.
- Quataert, D. (1999). Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, (Çev. Tansel Güney), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rodgers, Gerry, G. Standing (1981), Child Work Poverty and Underdevelopment, Geneva: ILO Press.
- Senemoğlu, N. (1997), Eğitim Sorunları, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, Ankara: TİSK Yayınları.
- Şişman, Y. (2004), Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Talas, C. (1981), Çocuk, Çocuk Haklarının Evrimi ve Ülkemizdeki Durumu, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayını.
- Tilly, A. Louise, J. W. Scott (1978), Women, Work and Family, New York: Holt, Rinehart and Winston Press.
- Türkdoğan, O. (1974), Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Tuttle, C. (2010), Child Labor during the British Industrial Revolution.<http://eh.net/encyclopedia/article/tuttle.labor.child.britain> (02.02.2012).
- United Nations Children's Fund (Unicef), (1997), Dünya Çocuklarının Durumu 1997, Ankara: UNICEF Yayını.
- United Nations Children's Fund (Unicef), (2006), Dünya Çocuklarının Durumu 2006, Ankara: UNICEF Yayını.
- United Nations Children's Fund (Unicef), (2011), Young Bolivians on working in one of the World's most dangerous mines. Hata! Köprü başvurusu geçerli değil.. [unicef.org /info by country / bolivia _5886 7.html](http://unicef.org/info/by/country/bolivia_58867.html) (01.04.2012).
- Usta, S. (1995), "Türkiye'de Çocuğun Korunması", İstanbul Bürosu Dergisi, Cilt 69, S. 1-2-3, s. 86-94.
- Whaples, R. (2010), Child Labor in the United States. <http://eh.net/encyclopedia/article/whaples.childlabor>(01.04.2012).
- Yörükoğlu, A. (2000), Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, İstanbul: Özgür Yayınları.